

Gelijke behandeling van mannen en vrouwen in pensioenregelingen

(deel 1)

Mr. W.P.M. THIJSSSEN*

Op 17 mei 1990 wees het Hof van Justitie van de EG een baanbrekend arrest: het zogenaamde Barber-arrest¹. In het Barber-arrest maakte het Hof van Justitie onmiskenbaar duidelijk dat mannen en vrouwen in aanvullende pensioenregelingen gelijk moeten worden behandeld². Het Hof van Justitie baseerde zijn uitspraak op art. 119 van het EG-verdrag. In dit artikel is vastgelegd dat mannen en vrouwen voor gelijke arbeid gelijk moeten worden beloond. Hoe gelijke behandeling van mannen en vrouwen in pensioenregelingen zou moeten worden gerealiseerd, is nog steeds niet op alle punten even duidelijk. In dit artikel wordt op het grootste punt van onduidelijkheid ingegaan: de werking in de tijd van art. 119 EG-verdrag³.

1. Het Barber-arrest

De basis voor het gebod mannen en vrouwen in aanvullende pensioenregelingen gelijk te behandelen is art. 119 van het EG-verdrag. In dat artikel is bepaald dat mannen en vrouwen voor gelijke arbeid gelijk moeten worden beloond⁴.

Ten aanzien van de wijze waarop het in art. 119 EG-verdrag neergelegde beginsel zou moeten worden gerealiseerd bestonden twee verschillende opvattingen.

De eerste opvatting hield in dat art. 119 EG-verdrag de lidstaten op zou dragen om wetgeving te realiseren op grond waarvan gelijke beloning van mannen en vrouwen verplicht zou worden. Deze opvatting hield in dat de weg van de geleidelijkheid zou moeten worden gevolgd⁵. Van deze visie ging de Europese Raad uit. De Raad heeft een aantal richtlijnen gegeven voor de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen in respectievelijk de wettelijke⁶ en de bovenwettelijke sociale zekerheid⁷. Richtlijnen van de Europese Raad leggen de lidstaten van de EG de verplichting op het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen via de nationale wetgeving te realiseren⁸.

De tweede opvatting hield in dat implementatiewetgeving niet nodig zou zijn omdat aan art. 119 EG-verdrag zelfstandige betekenis zou moeten worden toegekend. Deze koers voer het Hof van Justitie van de EG. In 1976 besliste het Hof in het arrest Defrenne/Sabena II dat art. 119 van het EG-verdrag horizontale werking heeft⁹. Dat wil zeggen dat de onderdanen van de lidstaten van de EG zich onderling op het voorschrift van gelijke behandeling van mannen en vrouwen kunnen beroepen. Dat betekent dat een werknemer zijn werkgever via de rechter kan aanspreken om het voorschrift voor gelijke beloning van mannen en vrouwen te realiseren¹⁰. Of een dergelijke procedure toegespitst op een pensioenregeling succesvol zou zijn, is tot de datum van het Barber-arrest on-

duidelijk geweest. Het arrest van het Hof van Justitie EG uit 1986 in de zaak Bilka/Weber, waarin gelijke behandeling van mannen en vrouwen in aanvullende pensioenregelingen uitdrukkelijk aan de orde kwam, heeft óók geen doorbraak geforceerd. In die uitspraak besliste het Hof van Justitie dat het voorschrift van art. 119 EG-verdrag gold voor aanvullende pensioenregelingen zonder werknemersbijdrage¹¹. Het Barber-arrest van 17 mei 1990 heeft wél voor een doorbraak gezorgd, ondanks het feit dat de reikwijdte van het arrest geenszins duidelijk is. In het Barber-arrest herhaalde het Hof van Justitie dat art. 119 van het EG-verdrag horizontale werking heeft¹². Dat betekent dat de richtlijnen en eventuele nationale uitvoeringswetgeving van de lidstaten, althans voor zover ze niet met de uitleg van art. 119 EG-verdrag die het Hof in het Barber-arrest gaf overeenstemden, terzijde werden geschoven. Over de EG-richtlijnen en de op basis daarvan in Nederland voorgestelde wetgeving is al veel geschreven. Ik ga er daarom verder niet op in¹³.

2. De beslissingen van het Hof van Justitie in het Barber-arrest

Barber beriep zich op het feit dat ten aanzien van de regeling voor arbeidsongeschiktheidspensioen waarin zijn werkgever voorzag, voor mannen een hogere pensioenleeftijd gold dan voor vrouwen. Op basis van deze ongelijkheid gaf het Hof van Justitie in klare taal aan welke de betekenis van art. 119 EG-verdrag voor aanvullende pensioenregelingen is. Belangrijke overwegingen van het Hof in het Barber-arrest ten aanzien van de interpretatie van art. 119 van het EG-verdrag zijn de volgende:

* De auteur is hoofd Juridische Zaken van Delta Lloyd Pensioenen, onderdeel van Delta Lloyd Levensverzekering N.V.
De tekst is afgesloten op 01-02-1993.

- art. 119 van het EG-verdrag heeft horizontale werking zodat werknemers zich er voor de rechter op kunnen beroepen tegen werkgevers;
- de werking van art. 119 EG-verdrag strekt zich mede uit over aanvullende pensioenregelingen;
- pensioenregelingen moeten voor mannen en vrouwen in gelijke omstandigheden op alle onderdelen gelijk zijn, zodat
- ongelijke pensioenleeftijden voor mannen en vrouwen in gelijke omstandigheden niet zijn toegestaan;
- wanneer de toezegging formeel door een pensioenfonds wordt gedaan, zodat de werkgever zijn werknemers slechts toezegt aan het fonds de voor de deelneming verschuldigde bedragen te voldoen, geldt het beginsel van de gelijke beloning onverkort¹⁴.

Van groot belang is verder dat het Hof aan art. 119 van het EG-verdrag slechts in beperkte mate terugwerkende kracht heeft toegekend. Het Hof stelde dat mannen en vrouwen niet alsnog gelijk behandeld hoeven te worden in de situatie waarin de rechtsverhouding tussen werkgever en werknemer volledig is uitgewerkt. Het Hof aanvaardde echter géén beperking van de terugwerkende kracht van art. 119 EG-verdrag voor zover op of na 17 mei 1990 pensioenrechten zouden worden verworven¹⁵. Over de reikwijdte van de door het Hof uitgesproken beperking van de terugwerkende kracht bestaat onduidelijkheid. Ik ga er in dit artikel van uit dat de beslissing van het Hof van Justitie ten aanzien van de beperking van de terugwerkende kracht geldingskracht heeft met betrekking tot de hierna te behandelen pensioenregelingen volgens het eindsalarissysteem. Deze aanname houdt in dat de beperking van de terugwerkende kracht niet uitsluitend betrekking heeft op het type pensioenregeling waarin Barber werd gediscrimineerd¹⁶. Ik hanteer dit uitgangspunt om uiteen te zetten hoe op basis van het Barber-arrest het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen in pensioenregelingen volgens het eindsalarissysteem moet worden doorgevoerd.

In die gevallen waarin aan art. 119 EG-verdrag terugwerkende kracht moet worden toegekend, is niet eenduidig uit de jurisprudentie van het Hof af te leiden tot welke datum de terugwerkende kracht reikt. In de vakliteratuur worden 1 januari 1962, 8 april 1976 en 13 mei 1986 als data genoemd waarop art. 119 voor aanvullende pensioenregelingen zou zijn gaan gelden. Deze data zijn respectievelijk de datum van inwerkingtreding van het EG-verdrag, de datum van het arrest van het Hof van Justitie inzake Defrenne/Sabena II en de datum van het arrest van het Hof inzake Bilka/Weber. In Defrenne/Sabena II besliste het Hof van Justitie van de EG, zoals hiervoor bleek, dat art. 119 van het EG-verdrag horizontale werking heeft¹⁷. Dat wil zeggen dat burgers van de lidstaten zich onderling op het artikel kunnen beroepen. Horizontale werking impliceert dat werknemers het gebod tot gelijke behandeling van mannen en vrouwen ook jegens hun werkgever kunnen inroepen. In de Bilka/Weberzaak liet het Hof zich voor het eerst expliciet uit over de

vraag of art. 119 van het EG-verdrag voor pensioenregelingen geldt. Het Hof oordeelde in deze zaak dat art. 119 van het EG-verdrag van toepassing is op aanvullende pensioenregelingen waarvoor geen werknemersbijdrage geldt¹⁸. Ten gevolge van het feit dat voor het merendeel van de in het Europese bedrijfsleven geldende pensioenregelingen een werknemersbijdrage wordt gevraagd, is het Bilka/Weber-arrest niet doorslaggevend gebleken. Al met al is voor zover moet worden aangenomen dat art. 119 van het EG-verdrag met terugwerkende kracht van toepassing is op aanvullende pensioenregelingen, niet duidelijk tot welke datum die terugwerkende kracht reikt. Het op initiatief van Nederland tot stand gekomen protocol bij het Verdrag van Maastricht heeft ook geen duidelijkheid gebracht¹⁹.

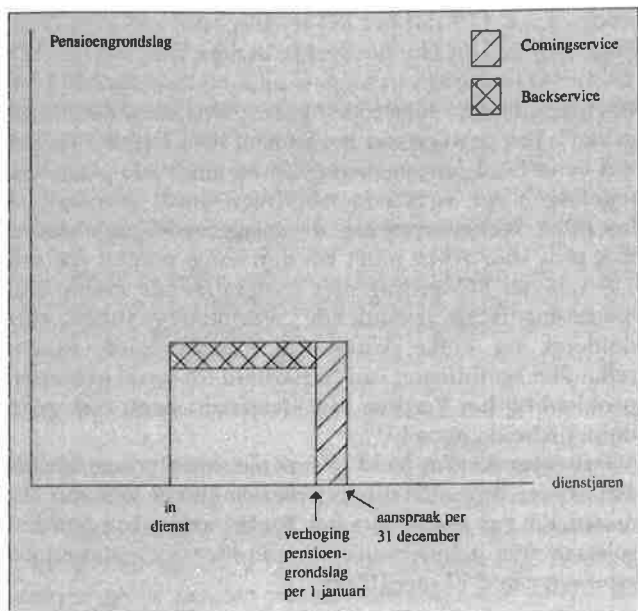
Staatssecretaris Ter Veld is van mening dat aan artikel 119 EG-verdrag géén terugwerkende kracht toekomt. Zij meent dat op grond van het Barber-arrest kan worden volstaan met gelijke pensioenopbouw voor mannen en vrouwen vanaf 17 mei 1990²⁰.

3. Pensioenregelingen volgens het eindsalarissysteem

In Nederland komen pensioenregelingen volgens de eindsalarissystematiek veel voor²¹. Pensioenregelingen volgens het eindsalarissysteem geven in het algemeen aanspraak op een ouderdomspensioen ingaande bij het bereiken van een bepaalde leeftijd dat wordt berekend aan de hand van het dan geldende salaris. Het ouderdomspensioen hangt af van de pensioengrondslag en het aantal bij de werkgever doorgebrachte dienstjaren.

De pensioengrondslag is het gedeelte van het salaris dat pensioengevend is. In het algemeen is niet het gehele salaris pensioengevend omdat rekening gehouden wordt met de te zijner tijd te ontvangen uitkering krachtens de Algemene ouderdomswet (AOW). Dat gedeelte van het salaris wordt met de term franchise aangeduid²². De pensioengrondslag wordt in het algemeen juist zó vastgesteld, dat het te bereiken ouderdomspensioen gelijk is aan 70% van het pensioengevend salaris.

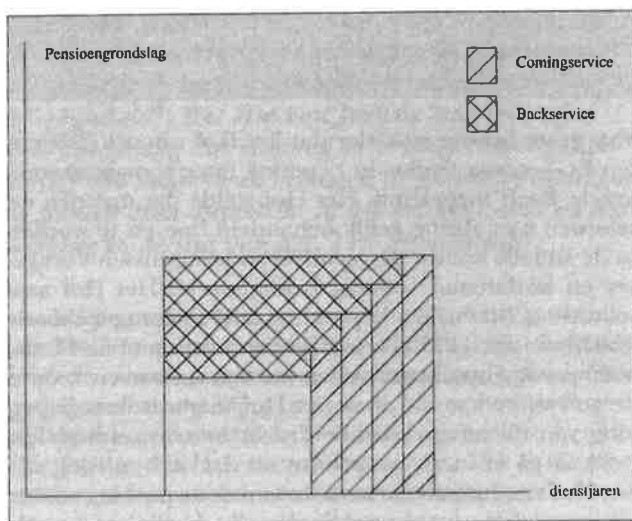
Bij eindsalarisregelingen leidt het toekennen van een salarisverhoging er toe dat de pensioengrondslag wordt verhoogd, aangenomen dat een eventuele stijging van de franchise de salarisstijging niet overtreft. Het kenmerkende van een pensioenregeling volgens het eindsalarissysteem is dat verhoging van de pensioengrondslag leidt tot verhoging van de pensioenaanspraak zowel over de reeds doorgebrachte als de toekomstige dienstjaren. Voor zover een salarisverhoging leidt tot het toekennen van een pensioenaanspraak over reeds verstreken dienstjaren, wordt van een backservice-aanspraak (BS) gesproken. De over toekomstige dienstjaren te verwerven aanspraak wordt met de term coming-service (CS) aangeduid. In figuur 1 is schematisch weergegeven welke de gevolgen van het verhogen van de pensioengrondslag voor de aan een pensioenregeling volgens het eindsalarissysteem te ontlenen pensioenaanspraak zijn. Voor de duidelijkheid ga ik er in dit artikel van uit dat eventuele verhogingen van de pensioengrondslag jaarlijks per 1 januari plaatshebben.

Voorts geven pensioenregelingen in de meeste gevallen aanspraak op nabestaandenpensioen (weduwen- en weduwnaarspensioen, en eventueel partnerpensioen). Het nabestaandenpensioen wordt in het algemeen afgeleid van het ouderdomspensioen, en bedraagt 70% van het ouderdomspensioen waarop aanspraak bestaat wanneer het deelnemerschap tot de pensioendatum wordt voortgezet. Het maximale aantal te behalen dienstjaren bedraagt in het algemeen 40, zodat het maximaal te bereiken ouderdomspensioen in 40 jaren wordt verworven. In die situatie gaat het ouderdomspensioen in bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar, en wordt opgebouwd vanaf het 25-ste jaar. Het maximale te bereiken nabestaandenpensioen bedraagt in die situatie ongeveer 50% van het laatste door de werknemer genoten salaris.

Voor vrouwelijke werknemers gold vaak een andere pensioendatum. Voor hen ging het ouderdomspensioen vaak in op 60-jarige leeftijd. Het pensioen werd in die situatie opgebouwd in 35 jaar. Aan vrouwelijke werknemers werd in deze situatie in het algemeen geen nabestaandenpensioen toegezegd. Gedurende de eerste vijf jaren waarin het ouderdomspensioen wordt uitgekeerd, heeft de vrouwelijke gepensioneerde geen recht op AOW-uitkering. De AOW-uitkering gaat immers pas in bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd. Bij de berekening van het ouderdomspensioen is er echter van uitgegaan dat wél recht zou bestaan op AOW-uitkering. Om een terugval in inkomen te voorkomen wordt in veel gevallen aan vrouwelijke werknemers die deelnemen in het hier beschreven type pensioenregeling een tijdelijk ouderdomspensioen toegezegd. Dit tijdelijk ouderdomspensioen gaat in bij het bereiken van de 60-jarige leeftijd en wordt uitgekeerd tot de 65-jarige leeftijd wordt bereikt, of tot het eerder overlijden van de vrouwelijke gepensioneerde. Het tijdelijk ouderdomspensioen wordt in de meeste gevallen op overeenkomstige wijze opgebouwd als het ouderdomspensioen voor vrouwelijke werknemers. In 40 jaren kan een tijdelijk ouderdoms-

pensioen worden opgebouwd ter grootte van de voor de vaststelling van het ouderdomspensioen gehanteerde franchise. Aan de pensioenregeling wordt jaarlijks aanspraak op een gedeelte van het te bereiken pensioen ontleend. Voor mannen geldt dat het volledige ouderdoms- en nabestaandenpensioen na 40 dienstjaren zijn opgebouwd. Vrouwen bouwen het volledige ouderdomspensioen op in 35 dienstjaren. Aldus wordt jaarlijks een (tijds-evenredig) gedeelte van de verschillende pensioenen die ik hiervoor beschreef verworven. Ter verduidelijking is in figuur 2 schematisch weergegeven hoe een pensioen ontleend aan een pensioenregeling volgens het eindsalarissysteem van jaar tot jaar wordt opgebouwd.

Voor elk pensioen dat aan een pensioenregeling volgens een eindsalarissysteem wordt ontleend geldt dat, indien zich na de aanvang van het deelnemerschap in de pensioenregeling een verhoging van de pensioengrondslag voordoet, aanspraak op een backservice pensioen en een coming-service-pensioen ontstaat.

4. De terugwerkende kracht van het Barber-arrest

Hiervoor onder 2 heb ik al aangegeven dat het Hof van Justitie de terugwerkende kracht van art. 119 van het EG-verdrag in het Barber-arrest heeft beperkt. De beperking is opgenomen in rechtsoverweging 44 van het Barber-arrest.

Het Hof stelde dat:

'... overriding considerations of legal certainty preclude legal situations which have exhausted all their effects in the past from being called in question where that might upset retroactively the financial balance of many contracted-out pension schemes... Finally, it must be pointed out that no restriction on the effects of the aforesaid interpretation can be permitted as regards the acquisition of entitlement to a pension as from the date of this judgment'²³.

Voorts stelde het Hof in het dictum van het arrest dat:

'The direct effect of Article 119 of the Treaty may not be relied upon in order to claim entitlement to a pension, with effect from a date prior to that of this judgment...'

In het dictum verwoordt het Hof zijn conclusies gegrond op de diverse rechtsoverwegingen opgenomen in het arrest²⁴.

Naar aanleiding van deze passages uit het Barber-arrest is de vraag gerezen in welke situaties kan worden aangenomen dat sprake is van een 'uitgewerkte rechtsverhouding'. Het antwoord op die vraag is van groot belang omdat in situaties waarin sprake is van een uitgewerkte rechtsverhouding het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen niet hoeft te worden gerealiseerd. Voorts rees de vraag wat moet worden verstaan onder pensioenrechten die vanaf de datum van het Barber-arrest ontstaan. Verschillende auteurs hebben getracht een algemeen geformuleerd antwoord te geven op die vragen. Pensioenregelingen vormen in de verschillende tot de EG behorende landen een onderdeel van arbeidsvoorwaardenregelingen in het bedrijfsleven. De inhoud van pensioenregelingen loopt sterk uiteen. Ook binnen Nederland komen vele verschillende typen pensioenregelingen voor. Ik meen dat de toepassing van art. 119 EG-verdrag in principe van regeling tot regeling moet worden beoordeeld. Een algemeen antwoord op de vraag welke de juiste betekenis van de door het Hof van Justitie in het Barber-arrest gegeven interpretatie van art. 119 EG-verdrag is, is naar mijn mening niet of moeilijk te geven. Dit is de reden waarom ik mij heb beperkt tot de in Nederland veel voorkomende pensioenregelingen volgens het eindsalarissysteem en waarom het nodig was dit type regeling gedetailleerd te omschrijven.

Een goed verdedigbare interpretatie van de passage in het Barber-arrest met betrekking tot de beperking van de terugwerkende kracht van art. 119 EG-verdrag voor pensioenregelingen volgens het eindsalarissysteem is naar mijn mening de zogenaamde pensioenaanspraken-interpretatie. In deze interpretatie wordt er van uit gegaan dat onder 'entitlement to a pension' een pensioen*aanspraak*, en niet een recht op ingegaan pensioen moet worden verstaan. De pensioenaanspraken-interpretatie houdt in dat art. 119 EG-verdrag uitsluitend voor op of na 17 mei 1990 verworven pensioenaanspraken terugwerkende kracht heeft. Deze interpretatie is goed verdedigbaar omdat binnen de opzet van het type pensioenregeling waar toe ik mij in dit artikel beperk van jaar tot jaar een gedeelte van de op de pensioendatum te bereiken pensioenaanspraak wordt verworven. De berekening van de jaarlijks aan een pensioenregeling volgens het eindsalarissysteem ontleende pensioenaanspraak is hiervoor onder 4 en 5 toelicht. Na verstrijken van een jaar is ten aanzien van de over dat jaar verworven pensioenaanspraak sprake van een uitgewerkte rechtsverhouding. De

pensioenaanspraken-interpretatie is dan ook in overeenstemming met de passage in het Barber-arrest waarin wordt gesteld dat gelijke behandeling van mannen en vrouwen achterwege kan blijven wanneer sprake is van een uitgewerkte rechtsverhouding.

De verzekeringsmaatschappijen die zijn aangesloten bij de Nederlandse Vereniging van Levensverzekeraars (NVL) hebben zich gezamenlijk op het standpunt gesteld dat ten aanzien van de terugwerkende kracht van art. 119 EG-verdrag de pensioenaanspraken-interpretatie de voorkeur verdient. Zij zijn van mening dat het procesrisico dat voortvloeit uit art. 119 EG-verdrag tot een aanvaardbaar risico wordt teruggebracht, wanneer het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen in pensioenregelingen wordt doorgevoerd op basis van de pensioenaanspraken-interpretatie²⁵. Omdat, zoals onder 2 bleek, onduidelijk is tot welke datum aan art. 119 EG-verdrag ten aanzien van aanvullende pensioenregelingen terugwerkende kracht toekomt, adviseren zij alle dienstjaren van de desbetreffende werknemer in aanmerking te nemen bij de berekening van de backservice²⁶. Zo ontstaat ten aanzien van op of na 17 mei 1990 nieuw verworven aanspraken op ondernemingsniveau feitelijk gelijke behandeling van mannen en vrouwen.

Het Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO) heeft in een special het standpunt ingenomen dat de pensioenopbouw voor mannen en vrouwen vanaf 17 mei 1990 gelijk zou moeten zijn. Voor de berekening van pensioenrechten die rechtstreeks aan art. 119 EG-verdrag worden ontleend, zouden de dienstjaren vanaf 17 mei 1990 in aanmerking moeten worden genomen. Een weduwnaarspensioen dat vrouwelijke werknemers aan art. 119 van het EG-verdrag ontleen zou op *vrijwillige* basis mede over de diensttijd doorgebracht vóór 17 mei 1990 kunnen worden berekend. Het VNO zoekt aansluiting bij de door de opstellers van het Nederlandse protocol bij de sociale paragraaf uit het Verdrag van Maast-richt meest wenselijk geachte interpretatie van art. 119 EG-verdrag²⁷. Het standpunt van de NVL stemt op het punt van backservice-aanspraken verworven op of na 17 mei 1990 niet geheel overeen met het standpunt van het VNO. De NVL adviseert immers op of na 17 mei 1990 verworven backservice-aanspraken over alle dienstjaren toe te kennen.

De Stichting van Ondernemingspensioenfondsen stelt zich op het standpunt dat een benadering zou kunnen zijn dat backservice die ontstaat in geval van salarisverhogingen op of na 17 mei 1990 moet worden toegekend. De Stichting schrijft dit in een aflevering van een brochure over gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Opvallend is dat deze passage niet is opgenomen in het gedeelte van de tekst waarin de mogelijke consequenties van het Barber-arrest worden besproken²⁸. De Stichting ziet blijkbaar niet zoveel in de door de Convenantmaatschappijen en de NVA voorgestane interpretatie van het Barber-arrest.

De Vereniging van Bedrijfspensioenfondsen heeft evenals de Stichting van Ondernemingspensioenfondsen een nummer van de door haar uitgegeven periodiek aan het onderwerp gelijke behandeling van mannen en vrouwen

gewijd. Op het punt waar het hier om gaat wordt geen duidelijk standpunt ingenomen²⁹. De Vereniging lijkt er overigens van uit te gaan dat geen backservice over de periode vóór 17 mei 1990 behoeft te worden toegekend³⁰. ■

(wordt vervolgd)

1. NJ 1992, 436.
2. Ro. 32, NJ 1992, blz. 1752 l.k.
3. De werking 'ratione temporis' van art. 119 EG-verdrag is weergegeven in ro. 40-44, NJ 1992, blz. 1752-1753.
4. Art. 119 EG-verdrag luidt (voor zover van belang): 'Iedere lidstaat verzekert... en handhaaft... de toepassing van het beginsel van gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers voor gelijke arbeid. Onder beloning in de zin van dit artikel dient te worden verstaan het gewone basis- of minimumloon of -salaris, en alle overige voordelen in geld of in natura die de werkgever direct of indirect aan de werknemer uit hoofde van zijn dienstbetrekking betaalt'.
5. Vgl. ro. 42 in het Barber-arrest, NJ 1992, blz. 1753, l.k.
6. Richtlijn van 19 december 1978, Pb. 1979, Nr. L 6.
7. Richtlijnen van 24 juli 1986, Pb. 1986, Nr. L 225 (gelijke behandeling in ondernemings- en sectoriële regelingen) en van 11 december 1986, Pb. 1986, Nr. L 359 (gelijke behandeling van zelfstandigen) en een voorstel voor een richtlijn van de Europese Commissie van 27 oktober 1987, Pb. 1987, Nr. C 300 (de voltooiingsrichtlijn).
8. Respectievelijk art. 8, art. 12, art. 13 en art. 14 van de in nt. 8 bedoelde richtlijnen.
9. Hof van Justitie EG 8 april 1976 (Defrenne/Sabena II), Jur. 1976, blz. 472-477, met name r.o. 39 en r.o. 40.
10. In de situatie waarin niet de werkgever maar een pensioenfonds de pensioenregeling toezegt kan de werkgever toch worden aangesproken op basis van art. 119 van het EG-verdrag wanneer mannen en vrouwen in de pensioenregeling van het pensioenfonds ongelijk worden behandeld. In deze situatie is de pensioenregeling een indirect van de werkgever verkregen voordeel als bedoeld in art. 119 EG-verdrag, aldus ook het Hof in het Barber-arrest, ro. 29, NJ 1992, blz. 1752, l.k.
11. Hof van Justitie EG 13 mei 1986, Jur. 1986, blz. 1623-1627, met name o. 18, 20-22, 27 en 31.
12. Ro. 36-38, NJ 1992, blz. 1752, r.k.
13. Voor literatuur van eerdere datum dan het Barber-arrest verwijs ik naar M.L.P. Loenen, artikel 119 EG-verdrag en de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in aanvullende pensioenregelingen, SMA 1986, blz. 390v, P.J. van Eekeren, Ongelijke behandeling in aanvullende pensioenregelingen: oplossingen vanuit het Europese recht, SMA 1989, blz. 240v en J.R. Dierx en J.J. Siegers, Indirecte discriminatie van deeltijdwerkers, NJB 1990, blz. 554v. Implementatiewetgeving voor de Richtlijn van 1986 is in behandeling bij de Eerste Kamer onder nummer 20 890.
14. Het in art. 119 EG-verdrag opgenomen voorschrift heeft mede betrekking op *indirect* van een werkgever verkregen voordelen, vgl. ro. 29, NJ 1992, blz. 1752, l.k.
15. Ro. 44, NJ 1992, blz. 1753, l.k.
16. Namelijk een 'contracted-out' regeling, een pensioenregeling waarin

- wordt voorzien ter vervanging van een wettelijke pensioenregeling. In deze zin: C.M. Sjerps, Van Doornroosje en haar hardnekkige prins, oftewel: hoe het EG-Hof de pensioenwereld probeert te wekken, Sociaal Recht 1990, blz. 215, S. Prechal, Ondeugdelijke communautaire wetgeving: de pensioenrichtlijn, Nederlands Juristenblad 1990, blz. 1302 ten aanzien van lidstaten die geen contracted-out regelingen kennen. Anders: D. Curtin, Scalping the community legislator: occupational pensions and 'Barber', Common Market Law Review 1990, blz. 485 en L.G. Verburg en J.C. Banz, Maastricht voorbij: gelijke behandeling man/vrouw in pensioenregelingen, Sociaal Maandblad Arbeid 1992, blz. 432.
17. Zie nt. 9.
 18. Zie nt. 11.
 19. Verdrag van 7 februari 1992, Trb. 1992, 74. Over de juridische status van de verdragen van Maastricht: A.W. Heringa, De verdragen van Maastricht in strijd met de Grondwet, NJB 1992, blz. 749-752, J. Coppel, The retrospective Effect of Barber and the Maastricht Treaty, Benefits & Compensation International maart 1992, blz. 26-30 en L.G. Verburg en J.C. Banz, Maastricht voorbij: gelijke behandeling man/vrouw in pensioenregelingen, SMA 1992, blz. 429-436. Voor de tekst van het Nederlandse en het Duitse protocol: Th.J. Boeschoten, Gelijke behandeling van mannen en vrouwen, hoe verder?, Pensioen & Praktijk 1992, nr. 5, blz. 7 en blz. 9.
 20. Op grond van Hof van Justitie EG 19 november 1991 (Francovich en Bonifaci/Italië) loopt de Nederlandse staat het risico aangesproken te worden voor de financiële consequenties van onjuiste implementatiewetgeving, hierover M. Vegter, Jurisprudentie van het Hof van Justitie van de EG over de gelijke behandeling van man en vrouw, medio 1989-juli 1992, NJCM-Bulletin 1992, blz. 605.
 21. De aanzet voor de huidige pensioenregelingen volgens de eindsalaris-systematiek is gegeven in het rapport 'Pensioenkosten zijn Arbeidskosten' van de Adviescommissie voor personeelfondsen, 's-Gravenhage, 1967. Thans is de eindsalaris-systematiek door het kabinet Lubbers/Kok ter discussie gesteld, TK 1990-1991, 22 167, nr. 2, blz. 38-41, hierover W.P.M. Thijssen, De Pensioennota, de Beursbengel 1991, blz. 391v.
 22. Over de franchise N. Mol, Pensioenen Deel I in de serie De Bedrijfsadviseur, Kluwer/VNO 1990, blz. 97-99.
 23. De vertaling in de NJ 1992, blz. 1753, l.k. van de geciteerde passage luidt: '... verzetten dwingende overwegingen van rechtszekerheid zich ertegen, dat rechtssituaties waarvan alle gevolgen in het verleden zijn uitgewerkt, weer in geding worden gebracht, daar in dergelijke gevallen het financiële evenwicht van een aantal vervangende pensioenregelingen met terugwerkende kracht verstoord zou kunnen worden... Tenslotte kan geen beperking van de gevolgen van genoemde uitlegging worden toegestaan ten aanzien van pensioenrechten die vanaf de datum van dit arrest ontstaan'.
 24. Het dictum is niet overgenomen in de NJ.
 25. Over het procesrisico en de risico's voor pensioenadviseurs en verzekeringsmaatschappijen: W.P.M. Thijssen, Gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de aanvullende pensioenregelingen, De NBvA Stem 1992, nr. 3, blz. 33.
 26. Advies aan de leden van de NVL van 7 november 1990, L 90/83, blz. 2 en blz. 3 van de bij het advies gevoegde bijlage.
 27. Gelijke behandeling m/v in pensioenregelingen, VNO-bulletin, 's-Gravenhage, 14 augustus 1992, blz. 8 en 9.
 28. Opfacetten 35 (november 1992), blz. 6, r.k.
 29. VB-contact nr. 80, februari 1992, blz. 4.
 30. VB-contact nr. 83, juni 1992, blz. 7.